

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การศึกษาและวิเคราะห์หลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาภาวะผู้นำของเจ้าอาวาส ในอำเภอหนองหิน จังหวัดเลย มีวัตถุประสงค์เพื่อ

๑. ศึกษาหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาภาวะผู้นำในพระพุทธานุสาเถรราช
๒. ศึกษาภาวะผู้นำของเจ้าอาวาส ในอำเภอหนองหิน จังหวัดเลย
๓. ศึกษาแนวทางการประยุกต์ใช้พุทธธรรมเพื่อการพัฒนาภาวะผู้นำของเจ้าอาวาส ในอำเภอหนองหิน จังหวัดเลย

ในการศึกษาครั้งนี้ ได้ดำเนินการวิจัยโดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่ผู้วิจัยศึกษาข้อมูลต่างๆ จาก ตำราวิชาการ หนังสือ และการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ (Interview) โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลประกอบด้วย พระสงฆ์และฆราวาสจำนวน ๑๒ รูป/คน และวิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) สรุปผลการวิจัยแยกตามหัวข้อวัตถุประสงค์ ดังนี้

๕.๑.๑ การศึกษาหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาภาวะผู้นำในพระพุทธานุสาเถรราช พบว่าหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาภาวะผู้นำนั้นเป็นหลักเกณฑ์ทางจริยธรรม ซึ่งท่านผู้มีพระพุทธานุสาเถรเจ้าเป็นต้นได้ทรงวางไว้เพื่อเป็นมาตรฐานในการพัฒนาความประพฤติของมนุษย์ ตั้งแต่พื้นฐานเบื้องต้น ท่ามกลาง และระดับสูง เพื่อให้มนุษย์ได้ดำเนินชีวิตอันดีงามเท่าที่มนุษย์จะพัฒนาให้ถึงความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์นั้นได้ คือ มีร่างกายจิตใจ และสติปัญญาอันสมบูรณ์ เหมาะสมแก่ความเป็นผู้นำที่มีความประพฤติดีงามสามารถจะนำพาให้ตนเองและคนอื่นๆ ให้ประสบแต่โลกที่เป็นฝ่ายของความเจริญโดยส่วนเดียวนั่นเอง

พุทธธรรมเพื่อการพัฒนาภาวะผู้นำของพระพุทธานุสาเถรเจ้า ซึ่งพระองค์ได้ทรงสอนหลักพุทธจริยธรรมสำหรับการดำเนินชีวิตไว้ทุกระดับ ตั้งแต่พุทธจริยธรรมสำหรับผู้ครองเรือนจนถึงบรรพชิต ผู้ออกแสวงหาความสงบ และความหลุดพ้นจากกองกิเลสทั้งปวงพระพุทธานุสาเถรเจ้าได้แสดงจุดมุ่งหมายของชีวิตที่ดีงาม ที่มนุษย์พึงประสงค์ไว้ ๓ ระดับ คือ

๑) ระดับภิกษุธรรมมิกัตถะ หรือประโยชน์ในปัจจุบัน ประโยชน์ในโลกนี้ อันเป็นจุดหมายเบื้องต้น หรือจุดหมายเฉพาะหน้าที่มองเห็นได้ในชีวิตประจำวัน อันได้แก่ ลาภ ยศ สุข สรรเสริญหรือทรัพย์สิน ฐานะเป็นต้น ซึ่งหลักธรรมเพื่อพัฒนาให้เข้าถึงประโยชน์ในปัจจุบัน คือ อธิปัตตา ๔, การวัตรธรรม, สังคหัตถุ ๔

๒) ระดับสัมปรายิกัตถะ หรือประโยชน์เบื้องหน้า ประโยชน์ในภพหน้า เป็นประโยชน์ขั้นสูงที่ลึกซึ้งกว่าจะมองเห็นได้เฉพาะหน้า เกี่ยวเนื่องด้วยคุณค่าของชีวิต เป็นหลักประกันว่า เมื่อละชีวิตจากโลกนี้ไปแล้ว จะไม่ตกลงไปสู่ที่ชั่ว ซึ่งหลักธรรมเพื่อพัฒนาให้เข้าถึงประโยชน์เบื้องหน้า คือ พรหมวิหาร ๔

๓) ระดับปรมัตถะ หรือประโยชน์สูงสุด ประโยชน์อย่างยิ่งอันเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุด หมายถึง จิตที่หลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์ทั้งปวง คือวิมุตติและพระนิพพานอันเป็นสาระแท้ของชีวิตได้แก่ การรู้แจ้งและรู้เท่าทันคตินิยามของสังขารธรรม ไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิต ซึ่งหลักธรรมเพื่อการพัฒนาให้เข้าถึงประโยชน์สูงสุด คือ ภาวนา ๔

การจะเป็นผู้นำที่ดีได้นั้นพระพุทธเจ้าได้ทรงสอนให้เริ่มที่การฝึกอบรมตนเองก่อน ผู้นำจะต้องเป็นผู้ฝึกฝนตนให้เป็นคนดีก่อนแล้วจึงจะสามารถที่จะไปฝึกฝนและปกครองผู้อื่นได้ ส่วนหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่ทำให้ประสบความสำเร็จในการเป็นผู้นำที่ดีขององค์กรนั้น ประกอบด้วย หลักสาราณียธรรม ๖ (รู้หลักการบริหารตนและบริหารงานไปพร้อมๆ กัน) อิทธิบาท ๔ (รู้ระบบการบริหารตนเพื่อสร้างความสำเร็จแก่องค์กรและชุมชน) พรหมวิหาร ๔ (รู้จักใช้พระเดชและพระคุณ) สังคหวัตถุ ๔ (รู้จักหลักการผูกมิตรไมตรีต่อคนอื่นได้ดี) นาถภณธรรม ๑๐ (รู้หลักที่จะสร้างที่พึ่งอันเข้มแข็งมั่นคงให้แก่ตนเองหรือสังคมหน่วยงานต่าง ๆ นั้น) คารวธรรม (รู้หลักการปฏิบัติเพื่อการอยู่ร่วมกันระหว่างกลุ่มบุคคลต่าง ๆ อย่างกลมเกลียวและมีความสุข) หลักเวปุลลธรรม ๖ (รู้หลักการที่จะสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตนเองและสังคม) หลักภาวนา ๔ (รู้แนวทางการพัฒนาชีวิตเพื่อความสมบูรณ์พร้อมอยู่ด้วยความเจริญดีงามต่างๆ) นอกจากนี้ ผู้นำพึงระมัดระวังข้อบกพร่องอันเกิดจากการบริหารตนเอง ได้แก่ พึงเว้นจากหลักธรรมที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาภาวะผู้นำ คือ อกุศลมูล ๓ (แนวคิดในใจที่ต่อต้านความดีทุกอย่าง) อกุศลเจตนา (การใช้ผิดเจตนาในการบริหารจัดการองค์กร) และอคติ ๔ (การวางตนไม่เหมาะสมแก่ภาวะผู้นำที่ดีเพราะจิตใจมีอคติอย่างใดอย่างหนึ่ง)

๕.๑.๒ ภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสในอำเภอหนองหิน จังหวัดเลย พบว่า ภาวะผู้นำเป็นคุณลักษณะที่จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับผู้บริหารในทุกระดับ โดยเฉพาะผู้นำวัด คือ เจ้าอาวาสซึ่งจะทำหน้าที่เป็นผู้นำคนอื่นได้นั้น จะต้องสร้างและพัฒนาภาวะหรือคุณสมบัติของความเป็นผู้นำของตน ให้เหมาะสมกับความเป็นผู้นำเสียก่อน จึงจะเป็นผู้นำคนอื่นได้ การจะเป็นผู้นำที่มีชื่อเสียงได้นั้น จะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ มีบุคลิกภาพของความเป็นผู้นำ มีคุณธรรมและจริยธรรมประจำใจ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ รู้หลักหรือแนวทางในการพัฒนาทั้งวัดและชุมชน สามารถเข้าถึงจิตใจผู้อื่นได้เป็นอย่างดีสิ่งเหล่านี้ถือว่าเป็นภาวะของความเป็นผู้นำ คือ เป็นความสามารถของบุคคล ที่จะใช้จิตใจหรือใช้เป็นแนวทางในการแสดงออกถึงความมีบารมี หรือมีอำนาจเหนือบุคคลอื่นไม่ว่าจะเป็นผู้ร่วมงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชาเพื่อปฏิบัติการ และอำนวยความสะดวกโดยใช้กระบวนการสื่อความหมาย หรือการติดต่อสื่อสารซึ่งกันและกันกับตน ในการดำเนินกิจการต่างๆ จนกระทั่งบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้

เจ้าอาวาสได้ใช้หลักธรรมที่สนับสนุนภาวะผู้นำซึ่งประกอบด้วย การใช้หลักสาราณียธรรม ๖ ในด้านการปกครอง (ส่งผลให้เกิดความเสมอภาคและเท่าเทียมกันในการบริหารจัดการ), การใช้หลักภาวนา ๔ ในด้านการปกครอง การศึกษาและการเผยแผ่ (ส่งผลให้มีความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์และพร้อมที่จะดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ), การใช้หลักพรหมวิหาร ๔ ในด้านการปกครอง (ส่งผลให้การบริหารมีความกลมเกลียวสามัคคีแน่นแฟ้นอยู่ด้วยความอบอุ่นรักใคร่เกื้อกูลกัน) การใช้หลักภาวนา ๔ ในด้านการปกครอง การศึกษา การศึกษาสงเคราะห์การเผยแผ่และการสาธารณูปการ เป็นการบูรณาการความสามารถ ศักยภาพ และความฉลาดในการบริหารเพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายขององค์กรนั่นเอง

หากว่าเจ้าอาวาสนั้น มีคุณลักษณะของความเป็นผู้นำดังที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ ก็จะมีส่วนช่วยในการพัฒนาวัดและชุมชน โดยการทำให้วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนได้เช่นเดียวกัน ด้วยเหตุนี้เอง แนวทางในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนนั้น จึงมีความจำเป็นอย่างเร่งด่วนสำหรับสังคมในปัจจุบัน ส่วนการที่จะทำให้วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนได้นั้น เจ้าอาวาสและผู้นำชุมชนจะต้องมีคุณสมบัติหรือภาวะความเป็นผู้นำที่เหมาะสมเสียก่อน และต้องมีแนวทางที่จะกำหนดรู้ในการบริหารและการจัดการพัฒนาวัดควบคู่กับชุมชน รวมทั้งจะต้องกำหนดรู้ปัจจัยในการบริหารจัดการวัดและชุมชนด้วย จึงจะทำให้วัดกับชุมชนนั้นมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หรือเป็นศูนย์รวมของชุมชนเป็นที่พึ่งพิงอาศัยของชาวชุมชนนั่นเอง

๕.๑.๓ การศึกษาแนวทางการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาภาวะผู้นำของเจ้าอาวาส ในอำเภอหนองหิน จังหวัดเลย พบว่า เจ้าอาวาสสามารถจะนำเอาหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้เพื่อให้เกิดความสอดคล้องในการบริหารดำเนินงาน ดังนี้

๑) หลักการครองตน หมายถึง (๑) ฉันทะ การมีความรักในหน้าที่ของตน (๒) วิริยะ การมีความขยันหมั่นเพียร (๓) จิตตะ การตั้งจิตจดจ่อมุ่งมั่นอย่างไม่หวั่นไหวต่อหน้าที่การงาน (๔) วิมังสา การใคร่ครวญหาแนวทางในการทำตนเป็นประโยชน์ต่อสังคม (๕) ปิยวาจา การมีวาจาที่ไม่เป็นภัยต่อตนและผู้อื่น (๖) ทาน การประกอบตนให้เป็นประโยชน์ต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคม (๗) หลักอรรถจริยา การให้บริการดูแลอำนวยความสะดวกให้แก่สังคม และวางตนเป็นตัวอย่างที่ดีของสังคม หลักอิทธิบาท ๔ และสังคหะวัตถุ ๔ นี้เป็นธรรมของคนดี อันเป็นคุณธรรมที่สำคัญในการเป็นผู้นำที่สามารถนำมาปฏิบัติให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายได้

๒) หลักการครองคน หมายถึง หลักสังคหะวัตถุ ๔ ว่าด้วยการครองคน เป็นธรรมยึดเหนี่ยวใจบุคคลและประสานหมู่ชนไว้สามัคคี มีข้อธรรม ๔ ข้อ ประกอบด้วย ทาน คือ การให้ปิยวาจา คือ วาจาอันเป็นที่รัก อรรถจริยา คือ การประพาสประโยชน์ สมานัตตตา คือ ความมีตนเสมอหรือทำตนเสมอต้นเสมอปลาย ผู้บริหารการศึกษาควรยึดหลักธรรม สังคหะวัตถุ ๔ เพื่อการครองคนและประยุกต์ใช้กับทักษะภาวะผู้นำ

๓) หลักการครองงาน หมายถึง หลักอิทธิบาท ๔ ว่าด้วยการครองงาน เป็นคุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมายเอาไว้ ฉันทะ คือ ความพอใจรักในสิ่งนั้น วิริยะ คือ ความเพียร ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม จิตตะ คือ ความมุ่งมั่นอุทิศตนมีจิตใจอันทุ่มเทไม่หวั่นไหวให้แก่สิ่งที่ทำนั้น วิมังสา คือ ความไตร่ตรองหรือทบทวน เจ้าอาวาสควรยึดหลักธรรมนี้เพื่อนำไปประยุกต์ใช้กับการบริหารงาน

๔) การครองใจ หมายถึง (๑) ปัญญาภาวนา การเข้าใจธรรมชาติของชีวิต (๒) จิตภาวนา การมีสติเพื่อรักษาจิตใจ (๓) เมตตา การมีความสงสารปราณาติแก่สรรพสัตว์ (๔) กรุณา การมีความซื่อสัตย์ (๕) มุทิตา การรู้จักพลอยยินดีกับคนอื่น ๆ และ (๖) อุเบกขา การวางใจเป็นกลางถูกต้องตามหลักธรรมอยู่เสมอ

รวมทั้งเจ้าอาวาสควรเป็นผู้มีบทบาทภาวะผู้นำในการกิจ ๖ ด้านต่อทางคณะสงฆ์และพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไปได้ ดังนี้

๑) ด้านการปกครอง

เจ้าอาวาสใช้กายภาวนาเพื่อการพัฒนาด้านศาสนสถานภายในวัด ได้แก่ วัดที่มีลักษณะเป็นไปตามธรรมชาติสิ่งแวดล้อมเหมาะสมมีความสะอาดปราศจากความสกปรกต่างๆ มีอากาศอันบริสุทธิ์เต็มไปด้วยต้นไม้สีเขียวสดใสล้อมรอบภายในบริเวณวัดที่จะเป็นเครื่องเสริมสร้างความวิเวก ความสงบทางจิตใจของพุทธศาสนิกชนผู้เข้ามาภายในวัดนั้น รวมไปถึงสิ่งปลูกสร้างทางวัตถุต่างๆ ก็ควรได้รับการพัฒนาอย่างสมดุลเพื่อเป็นที่ตั้งของความสะอาดสบายทางกายสำหรับที่จะเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมและเผยแผ่ธรรมที่ดี

เจ้าอาวาสควรใช้หลักพรหมวิหารธรรมเพื่อการคุ้มครองปกป้องรักษาให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ ผู้ที่มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้นเกิดความเป็นอยู่อยู่ด้วยความผาสุก รวมถึงการให้ความอนุเคราะห์ในส่วนที่อยู่อาศัยและปัจจัยตามสมควรแก่กำลัง หรือกล่าวอีกในหนึ่งว่าช่วยบำบัดทุกข์ บำรุงสุขแก่บรรพชิต และคฤหัสถ์ดังกล่าวนั้น ให้การสอดส่องบรรพชิตและคฤหัสถ์ในวัด หมั่นตรวจตราและเอาใจใส่ดูแลการประพฤติปฏิบัติตนของบรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีถิ่นที่อยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้นให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยเจริญงอกงาม ควบคุมและบังคับบัญชาบรรพชิตและคฤหัสถ์ดังกล่าวให้ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย ระเบียบข้อบังคับต่างๆ โดยการว่ากล่าวแนะนำชี้แจงเพื่อการพัฒนาที่มีขึ้นสำหรับบรรพชิตและคฤหัสถ์ในวัดด้วยหลักสังคหวัตถุ ๔ ทั้งนี้เพื่อความเจริญรุ่งเรืองแห่งวัดและพระศาสนาอันเป็นส่วนรวมนั่นเอง

๒) ด้านการศาสนศึกษา

ในการบริหารกิจการในด้านการศาสนศึกษาของเจ้าอาวาสนั้น เป็นการให้บริการด้านการศึกษแก่พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไป คือ ท่านได้ทรงปฏิบัติตนเป็นครูที่ดีโดยการแนะนำสั่งสอน การให้คำแนะนำปรึกษา ทำความเข้าใจในเรื่องต่างๆเกี่ยวกับปรากฏการณ์เกิดขึ้นรอบๆ ตัวเป็นการให้ความช่วยเหลือให้คำแนะนำ และช่วยในการตัดสินใจ รวมทั้งการเผยแผ่ธรรมแก่ประชาชน เพื่อให้ประชาชนและนักเรียน นักศึกษามีความเข้าใจที่ถูกต้อง รู้จักฝึกจิต ฝึกปัญญา และประพฤติตนอยู่ในศีลธรรม และอยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุข เป็นผู้นำในการฟื้นฟูสำนักเรียนบาลีขึ้นในวัด เป็นผู้วางแผนปฏิบัติในการบริหารจัดการสำนักศาสนศึกษา เป็นผู้นำในการริเริ่มการจัดตั้งทุนการศึกษาทุนภัตตาหารสำหรับพระภิกษุ-สามเณรผู้ศึกษาบาลี จัดระบบการบริหารจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อเป็นการสร้างแรงจูงใจแก่บุคลากรและพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไปนั้น รวมทั้งการจัดให้มีโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ นับเป็นทางหนึ่งในการสร้างอุปาสก อุปาสิกา ให้ได้พุทธศาสนิกชนที่มีคุณภาพ และเป็นกำลังของศาสนาอีกประการหนึ่งก็คือการไปสอนวิชาศีลธรรมตามโรงเรียนต่าง ๆ ซึ่งจัดว่าเป็นการอนุเคราะห์สังคมด้วยธรรมทาน การที่ให้พระสงฆ์ได้เข้าไปมีบทบาทในการศึกษาของชาติ ดังกล่าวนี้อาจจะทำให้เยาวชนและสังคมได้ตระหนักและมองเห็นความสำคัญของศาสนามากยิ่งขึ้น โดยพระศาสนาจะต้องอยู่ได้ก็เพราะเจ้าอาวาสมีหลักธรรมที่ดีสำหรับการนำมาใช้ด้านการศาสนศึกษา หลักธรรมนั้น คือ สारณียธรรม ๖ เป็นต้น

๓) ด้านการศึกษาสงเคราะห์

ในการบริหารกิจการในด้านการศึกษาสงเคราะห์ เจ้าอาวาสได้มีการส่งเสริมและพัฒนาบุคลากรภายในวัดให้เป็นผู้มีความสามารถในการถ่ายทอดคุณธรรมจริยธรรมแก่เยาวชน โดยเป็นผู้นำ

ในการจัดตั้งการจัดการศึกษาเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูล หรืออุดหนุนจนเจือช่วยเหลือด้านการศึกษาอื่น นอกจากการศาสนศึกษา เป็นดำเนินการเพื่อการสงเคราะห์ประชาชน หรือพระภิกษุสามเณร ดังนี้

(๓.๑) จัดตั้งโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา และโรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจน มีความมุ่งหมายให้วัดและพระภิกษุในพระศาสนาได้จัดการตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อสงเคราะห์เด็กและเยาวชนของชาติและพระภิกษุสามเณรส่วนหนึ่ง เป็นเหตุให้เด็กและเยาวชนได้ เข้าใกล้วัดมากขึ้น

(๓.๒) จัดตั้งศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มีความมุ่งหมายให้วัด และพระสงฆ์ให้การศึกษอบรมปลูกฝังศีลธรรม วัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามแก่เด็กและเยาวชน เป็นโอกาสให้พระสงฆ์ได้ใช้วิชาการศาสนศึกษา เพื่อพัฒนาทรัพยากรบุคคลของชาติ ด้วยหลักธรรมของพระศาสนา

(๓.๓) จัดตั้งศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด มีความมุ่งหมายให้วัดได้ช่วยอบรมบ่มนิสัยเด็ก ก่อนวัยเรียนเพื่อปลูกฝังคุณธรรมและศีลธรรมแต่ยังเด็ก ทั้งเป็นการให้โอกาสพระสงฆ์ได้ร่วมพัฒนา ทรัพยากรบุคคลของชาติตั้งแต่ในวัยเด็ก

(๓.๔) จัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จัดตั้งขึ้นเพื่อให้พระภิกษุสามเณร ศึกษาเล่าเรียนตามหลักสูตรของทางกระทรวงศึกษาธิการกำหนดไว้นั้น เป็นการจัดการศึกษาเพื่อ สงเคราะห์พระภิกษุสามเณรให้มีการศึกษาเล่าเรียนวิชาสามัญศึกษานั้นเอง

เจ้าอาวาสสามารถจัดการสงเคราะห์นี้ได้หลายรูปแบบ ได้แก่ จัดตั้งทุนสงเคราะห์การศึกษา ในระดับต่างๆ มีระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา การช่วยพัฒนาสถานศึกษา การช่วย จัดหาอุปกรณ์การศึกษา หรือการช่วยเหลือเฉพาะบุคคลผู้กำลังศึกษาอยู่นั้น การช่วยเหลือในรูปแบบ ดังกล่าวนี้นี้ เป็นการสงเคราะห์การศึกษาเป็นผลดีแก่ประเทศชาติ โดยส่วนรวมซึ่งการดำเนินการเหล่านี้ จะเป็นไปได้เพราะการนำเอาหลักธรรมมาใช้สำหรับเจ้าอาวาสเพื่อการจัดการศึกษาสงเคราะห์นั้นเอง คือ สारณียธรรม ๖,พรหมวิหาร ๔ เป็นต้น

๔) ด้านการเผยแผ่

ในการบริหารกิจการในด้านการเผยแผ่ เจ้าอาวาสสามารถจะเผยแผ่ธรรมเทศนาใน วันธัมมัสสวนะเป็นประจำ จัดตั้งโรงเรียน เช่น โรงเรียนพระปริยัติธรรมสามัญ โรงเรียนราษฎร์ของวัด และโรงเรียนสอนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เพื่อสอนศีลธรรมจริยธรรมและวิชาสามัญให้แก่เด็กและ เยาวชน รวมทั้งการบรรยายเผยแผ่ธรรมทางวิทยุและโทรทัศน์ออกวารสารและนิตยสารเผยแผ่ที่ทำได้ อย่างกว้างขวางในเวลาอันสั้น โดยเนื้อหาสาระที่นำไปแสดงก็เป็นเรื่องราวของสถานการณ์ปัจจุบัน ทำ การประยุกต์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาให้ผู้ฟังเกิดความเข้าใจในหลักธรรมมากยิ่งขึ้นและทำให้ เป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีของสังคมในการทำหน้าที่ผู้เผยแผ่ธรรมของเจ้าอาวาสนั้นจะมีการใช้เทคนิค วิธีการเผยแผ่ เพื่อจูงใจให้คนฟังเกิดความรู้สึกเอิบอิ่มใจ ใคร่รู้และปฏิบัติตามหลักธรรมทาง พระพุทธศาสนา ซึ่งเทคนิควิธีที่เจ้าอาวาสใช้มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรมในการเผยแผ่ที่พระ พุทธองค์ทรงได้วางไว้โดยมุ่งแสดงที่จะยึดอยู่ในหลัก ๓ ประการ คือ

(๔.๑) หลักทิวฐัมมิกัตถประโยชน์ เป็นการแสดงธรรมของเจ้าอาวาสเพื่อที่จะให้ พุทธศาสนิกชนได้รับผลประโยชน์ภายในชาติ

(๔.๒) หลักสัมปรายิกัตถประโยชน์ เป็นการแสดงธรรมของเจ้าอาวาสเพื่อที่จะให้ พุทธศาสนิกชนได้รับผลประโยชน์ภายในชาติหน้า

(๔.๓) หลักปรมัตถประโยชน์ เป็นการแสดงธรรมของเจ้าอาวาสเพื่อที่จะให้พุทธศาสนิกชนได้รับผลประโยชน์อย่างยิ่งอันเป็นความสงบของชีวิตภายในชาติ

เจ้าอาวาสมีแนวปฏิบัติในการแสดงธรรม คือ การนำเอาหลักของปิยวาจามาประยุกต์ร่วมกับการสอนนั้น คือ มีวาจาสอนด้วยความมีเมตตาแก่บุคคลต่างๆ ที่มารับฟังนั้นไม่ใช้วาจาแห่งความประทุษร้ายในการสอนหรือวาจาแห่งความมีอคติ มีวาจาพราสอนในมุ่งถึงสิ่งที่เป็นจริงและเป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง คือ ผู้ฟังสามารถนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตในสังคมอย่างมีความสุขได้ สอนได้อย่างมีความชัดเจนแจ่มแจ้ง สอนโดยยึดผู้ฟังเป็นศูนย์กลาง รวมถึงการสอนโดยทำตนเองให้เป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุคคลต่างๆ เป็นต้น

๕) ด้านการสาธารณูปการ

เจ้าอาวาสเป็นแบบอย่างที่ดีในด้านสาธารณูปการนี้โดยการให้ความร่วมมือพัฒนาชนบทหลายๆโครงการที่มีไม่ว่าจะโดยทางตรงหรือทางอ้อม เช่น นำชาวบ้านขุดเจาะน้ำบาดาล ขุดสระน้ำ สาธารณะ ขุดบ่อ ทำถนนหนทาง สร้างสะพาน ขุดคลอง สร้างส้วม สร้างศาลาพักผ่อน สร้างหอกระจายเสียงประจำหมู่บ้าน ฯลฯ สิ่งสาธารณูปโภคเหล่านี้ พระสงฆ์ในหลายๆท้องถิ่น สามารถนำชาวบ้านรวบรวมเงินทุนเพื่อจัดสร้างขึ้น โดยอาศัยแรงศรัทธาของชาวบ้านที่ต่อเจ้าอาวาสนั้น ไม่ต้องรอรับแต่ความช่วยเหลือจากทางราชการ นอกจากนี้เจ้าอาวาสยังมีบทบาทในการเป็นผู้นำชาวบ้านพัฒนาสถานที่หรือทำความสะอาดสิ่งสาธารณูปโภคต่างๆ ที่มีอยู่แล้วในท้องถิ่นนั้น ช่วยปลูกฝังจิตสำนึกที่ดีให้กับชาวบ้าน ฝึกให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการพัฒนาและอนุรักษ์สิ่งสาธารณูปโภคในท้องถิ่นของตนให้ใช้ประโยชน์ได้นานคุ้มค่า รวมทั้งในด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจที่ปลอดภัยภายในวัดให้สะอาด สว่าง สงบ ร่ม เย็น ร่มรื่น ด้วยการรักษาของเก่าไว้ได้ สร้างสรรค์พัฒนาของใหม่ให้งอกงาม หรือ การบูรณะพัฒนา วัด ให้เป็นสถานที่เจริญตา เจริญใจ แก่ผู้ที่ได้พบเห็น การก่อสร้างบูรณะปฏิสังขรณ์เสนาสนะ การดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัติของวัด หรือ พัฒนาวัด พัฒนาคณะในวัด การพัฒนาวัด ด้านอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม เพื่อให้วัดเอื้อประโยชน์ตามภารกิจของวัดในด้านอื่นๆ ให้เป็นที่ประจักษ์ หลักธรรมที่เกี่ยวข้องสำหรับเจ้าอาวาสที่นำมาประยุกต์ใช้ได้ในการพัฒนาสาธารณูปการ คือ อิทธิบาท ๔, สาราณียธรรม ๖ เป็นต้น

๖) ด้านการสาธารณสงเคราะห์

เป็นงานของเจ้าอาวาสที่เกี่ยวกับการสงเคราะห์ชุมชนและสังคม โดยจะต้องใช้หลักพรหมวิหาร ๔ เพื่อส่งเสริมการปฏิบัติงานด้านนี้ให้เป็นไปอย่างราบรื่น ได้แก่ การให้สถานวัดเป็นที่จัดประชุมอบรมให้ความรู้แก่เยาวชนและประชาชนด้านอาชีพต่างๆ การแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน เช่น ปัญหายาเสพติดที่แพร่ระบาดในกลุ่มเยาวชน โดยเจ้าอาวาสเองควรจะต้องมีบทบาทในการที่จะป้องกันยาเสพติดโดยการนำหลักธรรมเข้าไปพัฒนาเยาวชน ตลอดจนทำกิจกรรมที่จะนำพาเยาวชนและชาวบ้านให้หลุดพ้นจากยาเสพติดให้ได้ เจ้าอาวาสจะต้องมีบทบาทในการเป็นผู้นำในด้านการปลูกจิตสำนึกที่ดีให้มีขึ้นกับกลุ่มบุคคลต่างๆ ภายในชุมชนอย่างทั่วถึง การส่งเสริมหลักธรรมจริยธรรม และเป็นผู้ให้คำปรึกษาในการพัฒนากิจกรรมกลุ่มซึ่งตั้งเป้าหมายไว้ คือชุมชนชนปลอดอบายมุขหรือยาเสพติด การสนับสนุนทุนการศึกษาเด็กนักเรียน การช่วยเหลือผู้ป่วยผู้ยากไร้ต่างๆ เป็นต้น

สรุปโดยรวมว่า หลักพุทธธรรมเพื่อการการพัฒนาก้าวหน้าของเจ้าอาวาสนั้นเป็นแนวทางสำคัญที่จะทำให้เจ้าอาวาสเป็นนักบริหารงานที่ยึดหลักธรรมมาเป็นเครื่องดำเนินกิจกรรมต่างๆ สามารถนำความสุขและความสำเร็จมาสู่ตัวผู้นำ องค์กร ผู้ได้บังคับบัญชาได้จริง และการพัฒนาไปสู่การดำเนินชีวิตตามพุทธธรรมได้นั้นต้องเริ่มที่ตนเองก่อน โดยการพัฒนาตนให้เป็นคนมีความรู้ความสามารถพร้อมทั้งกาย วาจา ใจ และปัญญา และเมื่อได้รับเลือกให้เป็นผู้นำองค์กรใดๆ ก็ตามต้องบริหารงานด้วยความรู้ ความสามารถ ควบคู่กันไปกับคุณธรรม จึงจะได้ชื่อว่า เป็นผู้นำที่ถึงพร้อมในการครองตน ครองคน ครองงาน และครองใจ ความสำเร็จของผู้นำ มาจากการเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ การมีคุณธรรมจริยธรรม เพื่อนำพาองค์กรและพัฒนาบุคลากรให้เจริญก้าวหน้าทั้งวัตถุและจิตใจ และการสร้างประโยชน์สุขประสานความสามัคคีแก่สังคมทำให้สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข เป็นพลังอันสำคัญที่ก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน และเป็นส่วนเสริมความเข้มแข็งหรือสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในอนาคตที่จะเกิดขึ้นในวัดและสังคมนั้น เพราะจะทำให้สังคมเกิดความสำนึกและซาบซึ้งในการประพฤติตนตามหลักธรรม เพื่อปรับปรุงระบบการบริหารการปกครองให้เกิดมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลอันดีเลิศยิ่งขึ้นไป ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายของการนำหลักธรรมมาใช้เพื่อการพัฒนาตนเอง

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑) คณะสงฆ์ควรให้การพิจารณาเพื่อหาแนวทางที่จะสนับสนุนเจ้าอาวาสที่มีความสามารถในด้านการบริหารงานพัฒนาวัดหรือสังคมได้อย่างประสิทธิผลและเป็นที่ประจักษ์นั้นควรให้ได้รับตำแหน่งทางการปกครองคณะสงฆ์ให้สูงขึ้น

๒) คณะสงฆ์ควรส่งเสริมให้เจ้าอาวาสได้ศึกษาทั้งทางคตโลกและคตธรรมแล้วนำมาบูรณาการเพื่อบริหารงานให้มีความทันสมัยยิ่งขึ้น

๓) องค์กรพระพุทธศาสนาควรมีการสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินการเกี่ยวกับการอบรมพัฒนาศักยภาพของเจ้าอาวาสให้สูงขึ้น

๔) รัฐควรให้ความสำคัญกับเจ้าอาวาสเสมือนหนึ่งเป็นบุคลากรของรัฐเอง โดยให้ถือว่าเป็นนโยบายหลักในการพัฒนาประเทศ โดยพัฒนาที่จิตใจของประชาชนโดยผ่านทางคุณภาพคุณประโยชน์ของเจ้าอาวาสนั้น กล่าวคือรัฐต้องให้ความคุ้มครองสนับสนุนที่จะเข้ามาช่วยเหลือการดำเนินงานในด้านต่างๆ เจ้าอาวาสนั้นอย่างเต็มที่

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเชิงการปฏิบัติ

๑) ในด้านการปกครองเจ้าอาวาสควรส่งเสริมสร้างขวัญกำลังใจให้แก่บุคลากร เช่น รางวัลค่าตอบแทน การออกไปท่องเที่ยวเชิงวิชาการ หรือการชมเชยเมื่อปฏิบัติงานดี เพื่อเป็นการให้กำลังใจแก่บุคลากรและเป็นแรงจูงใจให้บุคลากรรักที่จะปฏิบัติงานอย่างเต็มความสามารถพร้อมทั้งสนับสนุนให้มีบุคลากรที่จะมาทำหน้าที่ในการบริหารจัดการนั้นควรจะเป็นผู้ที่ได้รับการปลูกฝังให้มีความรู้และคุณธรรมให้ควบคู่กันไป เพื่อจะเป็นที่ยอมรับและเจริญศรัทธาแก่ผู้พบเห็นนั่นเอง

๒) ในด้านการศึกษาเจ้าอาวาสควรจัดครูที่มีความรู้ความสามารถมาสอนและประการสำคัญเจ้าอาวาสต้องหาพระภิกษุเข้ามาบรรพชาอุปสมบทในเขตปกครองของท่านและส่งเสริมให้เรียนนักธรรมและบาลีอย่างเป็นระบบรวมส่งเสริมสนับสนุนการเรียนการสอนธรรมศึกษาให้ประชาชน

และนักเรียนให้ทั่วถึง มีการยกย่องเชิดชูเกียรติให้แก่พระภิกษุสามเณรที่สอบนักธรรม บาลีได้ และบุคคลทั่วไปที่สอบธรรมศึกษาได้

๓) ด้านการศึกษาสงเคราะห์ เจ้าอาวาสควรส่งเสริมให้มีการตั้งทุนศึกษาสงเคราะห์อย่างสม่ำเสมอ เพื่อเป็นการให้กำลังใจแก่พระภิกษุสามเณรและประชาชนโดยทั่วไปนั้นเกิดความรักที่จะศึกษาเล่าเรียนหรือปฏิบัติหน้าที่อย่างเต็มความสามารถ ซึ่งจะส่งผลดีต่อความเจริญก้าวหน้าของสังคมตามมานั่นเอง

๔) ในด้านการเผยแผ่ศาสนาเจ้าอาวาสควรมีการการเผยแผ่เชิงรุกให้มากขึ้น โดยควรจัดให้มีพระธรรมทูตหรือธรรมจาริกไปสถานที่ต่างๆ เพื่ออบรมเผยแผ่ พระพุทธศาสนา ในทุกหมู่บ้านที่ไม่มีวัดตั้งอยู่ เพราะที่ผ่านมายังเป็นการเผยแผ่แบบเชิงรับมากกว่าเพราะจัดให้มีขึ้นเฉพาะภายในวัด

๕) ในด้านการศึกษาสงเคราะห์ เจ้าอาวาสควรสนับสนุนให้มีการจัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญและจัดตั้งโรงเรียนพระพุทธรูปศาสนาวันอาทิตย์อย่างกว้างขวางเพิ่มขึ้น พร้อมทั้งระดมกำลังทุนในการสรรหาบุคลากรเข้ามาทำการเรียนการสอนอย่างกว้างขวางหลากหลายรวมทั้งการจัดหาทุนมาสนับสนุนพระภิกษุสามเณรและเยาวชนที่ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนนั้น

๖) ในด้านสาธารณูปการ เจ้าอาวาสควรมีการบริหารจัดการให้เป็นระบบแบบแผนอย่างเช่น การนำความรู้ทางการจัดการด้านสาธารณูปการจากหน่วยงานอื่นเข้ามาปรับประยุกต์ใช้ เพื่อให้เกิดเป็นมาตรฐานและเป็นระบบระเบียบมากกว่าที่เป็นอยู่ซึ่งไม่เป็นระบบสุดแต่ต้องการจะสร้างจะทำและขาดคุณภาพ คุณประโยชน์ มีสิ่งปลูกสร้างมากเกินความจำเป็นและเป็นปัญหาในการบริหารจัดการดูแล

๗) ในด้านสาธารณสงเคราะห์เจ้าอาวาสควรให้ความสนใจกับการช่วยเหลือพุทธศาสนิกชน เช่น การเกื้อกูลแก่ชุมชน แก่สังคม และประเทศชาติเป็นต้น ไม่ว่าจะเป็นการช่วยเหลือด้านการก่อสร้าง ช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติทางธรรมชาติ สงเคราะห์ผู้ด้อยโอกาสและเยาวชนเป็นต้นเมื่อช่วยเหลือ ดังนี้จึงเชื่อว่าได้ประกอบกิจด้านการสาธารณสงเคราะห์สำหรับเจ้าอาวาสนั่นเอง

๕.๒.๓ ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

๑) ในการวิจัยครั้งต่อไปควรมีการศึกษาวิจัยเชิงเอกสารหรือเชิงปริมาณ เพื่อจะได้ทราบถึงแนวคิดใหม่ๆ หรือวิธีการใหม่ๆ ที่จะนำมาใช้ในการบริหารกิจการของเจ้าอาวาสให้เกิดคุณภาพที่ดียิ่งขึ้น

๒) ในการวิจัยครั้งต่อไปควรจะเปลี่ยนกลุ่มประชากรจากกลุ่มเจ้าอาวาสในเขต อำเภอหนองหิน จังหวัดเลย เป็นเขตตำบลหรืออำเภออื่นๆ เพื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นให้กว้างมากยิ่งขึ้นจะได้เป็นการส่งเสริมให้เจ้าอาวาสวัดต่าง ๆ หันมาตระหนักถึงความสำคัญของการบริหารจัดการกิจการงานของเจ้าอาวาสมากยิ่งขึ้น

๓) ในการวิจัยครั้งต่อไปควรมีการเปลี่ยนแปลงกลุ่มตัวอย่างจากเจ้าอาวาสให้มาเป็นกลุ่มตัวอย่างจากประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนรอบๆ บริเวณวัดนั้น เพื่อจะได้ศึกษาความคิดเห็นของชุมชนที่มีต่อการบริหารจัดการตามหลักธรรมต่าง ๆ นั้น จะได้นำผลการวิจัยที่ได้ไปปรับปรุงการบริหารงานด้านต่าง ๆ ของวัดให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น

๔) ในการวิจัยครั้งต่อไปควรศึกษาการบริหารกิจการงานของเจ้าอาวาสควบคู่กับหลักการบริหารงานของบ้านเมืองโดยเปรียบเทียบถึงความแตกต่างระหว่างประสิทธิภาพและประสิทธิผลที่ได้รับมาน้อยเพียงใด

๕) ในการวิจัยครั้งต่อไปควรจะนำเอาผลการวิจัยครั้งนี้ไปบูรณาการปรับใช้กับการบริหารบ้านเมืองในด้านต่าง ๆ เพื่อนำมาใช้แก้ปัญหาและพัฒนาบ้านเมืองให้เกิดมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลที่มากยิ่งขึ้นไป